

Reviews and Anotations
Рецензии и анотации

ПАНАГЮРЦИ В ЦАРИГРАД ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

Атанас Шопов (2015). Панагюрци в Цариград през Възраждането.
Справочник. 2-ро преработ. изд., Панагюрище, 127 стр.

Христо Темелски

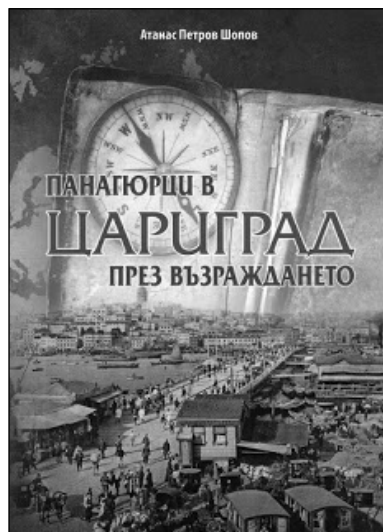
Църковно-исторически и архивен институт

Понеже авторът е малко познат на широката общественост, искам да го представя в подобаваща светлина. Запознатите с историческото ни минало веднага ще преценят, че името му е доста познато и фрапиращо и се покрива сто на сто с това на видния църковен, дипломатически и обществен деец академик Атанас Петров Шопов (18 януари 1855 г., Панагюрище – 7 април 1922 г., София). Съмненията са излишни – пряка родствена връзка между двамата има.

Нашият автор е роден на 20 юли 1961 г. в китното възрожденско градче Панагюрище и от малък е закърмен със славната история на родния си край. През 1986 г. завършва история във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ и в продължение на 16 години учителства в родния си град.

Наред с просветителството Ат. Шопов се занимава и с научноизследователска дейност. Участва в авторски колектив, който през 1995 г. издава в Пазарджик „Разработки по история на България за ученици, учители – ЗИП, кандидат-студенти и студенти“. Три години по-късно издава монографията „Щрихи от живота и дейността на Атанас Петров Шопов (1855 – 1922)“. Същевременно събира документи и материали и написва дисертация на тема: „Атанас Шопов и българският национален въпрос (1876 – 1913 г.)“, която успешно защитава през 2003 г. Две години по-късно под същото заглавие издава преработена дисертацията си.

От 2006 г. Ат. Шопов се разделя с просветителската си дейност и ста-

ва уредник в Историческия музей в Панагюрище. Същата година издава скромния си труд „Панагюрци в Цариград през 30-те – 70-те години на XIX век. Енциклопедичен справочник“, С., 2006, 63 стр.“. Две години по-късно излиза от печат изследването му „Панагюрци в църковно-националното движение“. През 2010 г. въз основа на своите монографии, студии и статии Шопов се хабилитира и получава научната степен старши научен сътрудник II ст. (сега приравнено на доцент). През 2012 г. директорът на музея в Панагюрище Георги Абдулов се пенсионира и е обявен конкурс за вакантното ръководно място. В края на 2012 г. Ат. Шопов се явява на конкурса и убедително го спечелва. Така от началото на 2013 г. той поема ръководството на любимия си музей и започва активна дейност по благоустрояване на музейните обекти и обновяване на техните експозиции.

Въпреки прекомерната си заетост той намира време и за научноизследователска дейност. Досега е написал и издал шест монографии, две учебни помагала, 44 студии и научни статии, 45 научнопопулярни статии и 4 албума. През юни 2015 г. излезе от печат съчинението му „Панагюрци в Цариград през Възраждането. Справочник. 2-ро преработ. изд., Панагюрище, 2015, 127 стр.“. Това второ преработено и допълнено издание обхваща един по-голям период от време и над 320 личности (срещу 125 имена в първото издание); включени са и някои личности от Панагюрския край. Справочникът е посветен на предстоящата 140-годишнина от героичната Априлска епопея през 1876 г. Съдържанието му е следното: „Вместо предговор“ (с. 5 – 6), „Панагюрище“ (с. 7 – 20), „Цариград“ (с. 21 – 26), „Бележки“ (с. 26 – 31), „Справочник“ (с. 32 – 122), резюмета на руски и английски език (с. 123 – 126) и „Списък на съкращенията“ (с. 127).

Авторът си е поставил за цел да издири и представи накратко плеядата панагюрци (в първото издание са само „кохортата“) – търговци, занаятчии, книжари, учители, ученици, книжовници, духовници и пр., които пребивавали в тогавашната турска столица Истанбул (наричана от българите открай време Цариград), „дали своя принос в борбата за просветна, църковна и национална независимост“ и допринесли за „общото национално издигане и укрепване на българския дух в този космополитен център“.

Преди самия „Справочник“ Ат. Шопов запознава накратко читателите с историята на родния си град Панагюрище и какво е представлявала турската столица през епохата на Възраждането. Въпреки че Панагюрище възниква в район с богата древна култура, категоричен отговор откога води началото си все още не е даден. Според някои изследователи селището възниква на място, където е правен панаир (панакир) – оттам идва и името му Панагюрище. „Дори в османските регистри то се запазва като „Панаир“ и „Панаирище“. Новото селище става средище за търговия на околните градове и села. Авторът проследява подробно възрожденската история на селището – стопанска, църковна и култур-

но-просветна. Неговото становище е, че Панагюрище „се издига като типично джелепчийско селище“, като развитие получават и много занаяти – съществували са 31 еснафа. Оттук следва и основният извод, че панагюрци поддържат оживени контакти със столицата на империята „през вековете“.

Както е известно, „масово настаняване на българи в османската столица започва в края на XVIII и началото на XIX век“. След Кримската война (1853 – 1856 г.) прииждат доста търговци и занаятчии и Цариград става „средищен център на българите от цялото поробено отечество, за да достигнат те в средата на XIX век повече от 50 000 души“. В подарения от княз Стефан Богориди голям имот в квартал „Фенер“ били направени църква („Дървената църква“ – осветена на 9 октомври 1849 г.) и голям метох (1850 г.), които станали средищен център на зараждащата се българска нация. Според съвременници Дървената църква „Св. Стефан“ станала „майка на българските църкви“ и ръководен център на църковно-народната борба.

В енциклопедичния справочник Ат. Шопов документално е издирил и поставил 322 панагюрци, които по различно време пребивават в Цариград през възрожденската епоха. Възприет е принципът личностите да се подреждат по азбучен ред на фамилията си или по имената, под които са известни; всеки деец е представен с всичките си известни имена; в скоби след самото име са дадени псевдонимите и прякорите, когато те са уточнени; клириците са представени с духовните си имена и санове, а в скоби са посочени светските им имена. Биографичните сведения за всяко лице са различни по обем, в зависимост от откритите данни, като задължително са посочени пълните източници, от които е почерпена информацията. Поставени са и фотографски снимки на онези личности, които по някакъв повод през годините са се фотографирали.

Кратките статистически данни очертават сравнително пълно професионалната структура на панагюрци в турската столица. Най-голям е броят на търговците – 149, следвани от джелепите – 86, занаятчиите – 57, чиновници – 20, войнуци – 17, духовници – 16, военни – 12 и др. Учащите в цариградските учебни заведения са 26, а печатари и дописници по тамошния периодичен печат – 22. Като спомоществатели на възрожденска книжнина са засечени 56 панагюрци, пребиваващи в Цариград.

Ако хвърлим бегъл поглед върху някои личности от „Справочника“, ще видим, че някои се намират в по-близки или по-далечни роднински (фамилни) връзки. Така например Тодор Райков Белопитов е джелепин и търговец, търгуващ по пазарищата на Цариград, Анадола и Бесарабия. Вероятно негови братя са и Иван Райков Белопитов и Йосиф Белопитов – първият живее и работи в руското посолство в турската столица, а вторият е джелепин и търгува по пазарищата на империята. С Цариград са свързани синът и племенникът на Тодор Белопитов – Иван Т. Белопитов и Тодор Д. Белопитов.

Интересна е историята на фамилията Бобекови, представител на която е известният революционер Павел Бобеков. Неговият баща – Станьо Бобеков, още като младеж отива в Цариград и постъпва на служба в гръцката патриаршия. Известно време притежава своя гостилница, след това е училищен слуга и накрая служи при един от най-богатите хора в турската столица – потурнака-арменец Аллах Зердиолу. Станьо се оженва за гъркинята Манто, която му ражда трима синове – Павел, Георги и Иван. През 1874 г. Георги Бобеков загива при трагични обстоятелства в Цариград, а братята му се завръщат в родния град на баща си и вземат участие в Априлското въстание.

С турската столица са свързани и имената на трима братя и една сестра от фамилия Бончеви. Най-известен от тях е Нешо Бончев, който за първи път пристига в Цариград на 27 септември 1858 г. заедно с Марин Дринов на път за Русия. Учи в Киев и Москва, става руски поданик и учителства в Москва, където почива в началото на 1878 г. Сестра му Ана през 1873 г. заминава за Москва с брат си и за кратко пребивава в Цариград. Тя живее в Русия и се грижи за болния си брат до края на живота му. Техен брат е Петко Бончев, който търгува в Цариград, където почива на 17 януари 1860 г. Третият брат – Иван Бончев, работи като словослагател в печатницата на Димитър Паничков в турската столица.

Родът Дедеви е представен от трима братя търговци в Цариград – Стайко, Павел и Петър. Стайко Дедев има трима синове, също свързани с турската столица. Това са Тодор, Георги и Петър. Братя Павел и Димитър Делирадеви също работят в Цариград. Павел Н. Делирадев (1828 – 1929), който умира на 101 години, има твърде интересна съдба. През 1844 г. заминава за турската столица и постъпва на работа при своя съгражданин Кузма Чопаринов, който е производител на бира. През 1875 г. се запознава със Стоян Заимов и се включва в групата, която трябва да подпали турската столица във връзка с подготовката на Старозагорското въстание от 1875 г. Пак там се запознава и с Георги Бенковски и в края на декември 1875 г. се прибира в родния си град, за да стане член на Панагюрския революционен комитет и да вземе дейно участие в Априлското въстание. На 13 май 1876 г. е заловен с измама и зверски измъчван. Окован във вериги, очаква в пловдивските зандани смъртната си присъда, но е помилван поради смъртта на султан Абдул Азис и детронирането на султан Мурад V и пуснат на свобода на 24 септември 1876 г. До Освобождението се крие, защото е преследван от местната турска власт. След това дълги години работи бираджилък и умира в родния си град.

Вече споменах за Марин Дринов, който заедно с Нешо Бончев минава през Цариград и отива да се учат в Русия. Дринов остава да живее в Харков, където се издига до професор. Многократно при своите пътувания е посещавал турската столица. Посещавали са я и двамата му братя Найдено

Пейо, а също и родственикът му Стайко Дринов. И тримата са участници в славната Априлска епопея.

Интересна е историята и на Карапетрови. Петър Пондюв Карапетров (ок. 1770 – 1855) става джелепин и търговец. Служи при богатия търговец Стоян Чалъков в Цариград. По негова покана архимандрит Неофит Хилендарски Бозвели служи в домашния параклис на Чалъков. Неговият син Пантели (ок. 1821 – 1891) се ражда в Панагюрище, но наследява бащината си търговия и живее в турската столица. Завещава голяма част от богатата си библиотека на панагюрското читалище. Неговият син Петър (1845 – 1903) също се ражда в Панагюрище, но от 1858 до 1877 г. работи в Цариград като печатар, книгоиздател и журналист. Той е един от основателите и пръв председател на Българското печатарско дружество „Промисление“ в Цариград (1870 г.). Също е основател и председател на панагюрското читалище „Виделина“ (1865 г.).

Няма да бъде справедливо, ако не спомена няколко думи и за Королееви. Бащата Рад (ок. 1760 – ок. 1827) върти търговия с животни за клане по пазарите в Одрин и Цариград. Близо до турската столица той открива „търговско представителство“, в което отсядат синовете и помощниците му, преди да отидат в самата столица по търговски дела. Неговият син Велко Радов Королеев (1793 – 1908) живее цели 115 години! Служи дълги години като писар в село Кючуккьой (край Цариград) при прочутия бегликчийски род Чалъковци. Също работи при княз Стефан Богороди в Цариград и при сина му Никола в Бесарабия. През 1853 г. той издава съставения от него „Месецослов, или Календар вечний“, където на датата 11 май поставя празника на славянските просветители – братята Кирил и Методий.

От посочените панагюрци, пребивавали в Цариград, най-многоброен е родът на Ланджеви – общо 14 души, братя, бащи и синове, братовчеди. Почти всички са били джелепи и търговци. Недельо В. Ланджев поддържа връзки с правителствените среди и с видни българи в турската столица. Със свои средства закупува оръжие за въстаниците от Априлската епопея. Същото прави и синът му Лука Н. Ланджев, който е избран за „петдесетник“ през април 1876 г. и загива във въстанието.

Прави впечатление, че около 80 процента от панагюрци в Цариград се завръщат в родния си край и участват с оръжие в ръка в Априлското въстание от 1876 г. Мнозина загиват в борбата, а други са измъчвани по затворите и изпратени на заточение в Мала Азия. Вероятно поради тази причина авторът Ат. Шопов е посветил справочника си на предстоящия юбилей на въстанието.

Трудът на Ат. Шопов „Панагюрци в Цариград през Възраждането“ заслужава висока оценка и е крайно време и други изследователи да последват примера му. Много българи от Копривщица, Калофер, Карлово, Котел и

редица други селища са пребивавали в Цариград и са оставили светла диря след себе си. Нека спомена само братя Тъпчилещови и Золотовичи от Калоян, а също и техният именит съгражданин Лазар Йовчев – известен като екзарх Йосиф I. Това са хиляди и хиляди труженици, на които само посочване на имена им ще бъде неръководен паметник за безсмъртното им дело.

PANAGYURTZI IN ISTANBUL DURING THE REVIVAL PERIOD

Atanas Shopov (2015). Panagyurtzi v Tzarigrad
prez Vazrazhdaneto. Spravochnik.
2-ro prerabot. izd., Panagyurishte, 127 str.

✉ **Dr. Hristo Temelski, Assoc. Prof.**
Church-Historical and Archival Institute
19, St. Nedelya Sq.
1000 Sofia, Bulgaria
E-mail: htemelski@mail.ru